

האבנים המופלאות מהר סיני

זהר עמר

רפאל ישפה מביא במאמרו 'האבן והסנה' מקורות עבריים שונים, מאמצע המאה הי"ד ואילך, המספרים על התופעה המופלאה של האבנים שנלקחו מהר סיני ובהן חקוקה דמות הסנה.¹ ואולם אזכור תופעה זו אינו ייחודי למקורות היהודיים, והוא מופיע גם במקורות מוסלמיים ונוצריים בני הזמן.

הקוסמוגרף המוסלמי הפרסי קזויני (1203-1283) מציין בתיאור הר סיני:² 'וזהו ההר אשר הזכירו אלה יתעלה כאשר אמר "וכאשר נתגלה רבונו להר עשאו למישור".³ ההר שליד מדין אינו חסר צדיקים. אבנים, באיזו צורה שתשרם תצא מהם צורת שיח הסנה [עליק]'. קזויני אינו מתיימר למקוריות; הוא לקט מחיבורים מוקדמים, ומציינם לא אחת בשמותיהם. אפשר שגם ידיעה זו הועתקה על ידיו ממקור מוקדם, ואין הוא הראשון לרושמה בספרות הערבית.

הגיאוגרף המוסלמי אבו אלפידא, אשר השלים את ספרו 'תיאור הארצות' בשנת 1321 בערך, מזכיר בדיונו על האתרים הכוללים בשמם את המלה טור, 'הר', גם את טור סינא. הוא מציין שהפרשנים נחלקו לגביו: 'יש אומרים הר בקרבת אילה ויש אומרים הר בסוריה [שאם] ויש אומרים סינא היא האבן שלו ויש אומרים עץ בתוכו'.⁴ פרשנות זו⁵ שורשיה קדומים מאוד ונעוצים בדרשות אטיולוגיות המפרשות את השם סיני על שם הסנה והיא מופיעה גם בדבריו של משה נרבוני.⁶

הנוסע הנוצרי איטלקי בן טוסקאנה גוצ'י (Gucci), שביקר באיזורנו בשנת 1384, מזכיר בתיאור הר סיני גם את האבנים. גוצ'י (או מורה הדרך שלו) זיהה בהדפס האבן את עץ התמר. כמקובל בספרות צליינים יוחסה תופעה זו לקדושתו היתרה של המקום:

על אותו ההר [סיני] נמצאות האבנים בעלות ההדפס [impression] של תמר. פלא הוא באבנים כה גדולות עם תבנית תמר בתוכן. אנו לקחנו מהאבנים הקטנות בעלות התמר.

1 ר' ישפה, 'האבן והסנה', קתדרה, 48 (תמוז תשמ"ח), עמ' 3-8.

2 זכריא אל-קזויני, עג'א'יב אלמח'לוקאת, כיירות [ללא שנת ההוצאה], עמ' 214.

3 הקוראן, פרשת המחיצה, ז קלט. ובתרגומו של ר' ריבלין: 'ויהי בהגלות אלהיו אל ההר ויעשנו אבק דק'.

4 אבו אל-פדאא', תקוים אלבלדאן (מהד' Reinaud), פריס, 1840, עמ' 69.

5 ראה למשל פרקי דרבי אליעזר, מא: 'על שם הסנה נקרא סיני והוא חורב'.

6 בפירושו למורה נבוכים, א סו. הפירוש נדפס בסוף הספר במהדורות המסורתיות של מורה נבוכים. וראה גם את דברי הרמב"ן על האתר.

נאמר, שכל אותן אבנים שבהן נגעו קרני אלוהים, קיבלו הדפס [print] התמר, וההוכחה לכך שעל אותו הר בחלקים אחרים לא נמצאו אבנים מסוג זה, ויש על הר זה אבנים שאין להן [תבנית] תמר, ואלה, אומרים, לא ראו את הקרניים.⁷

מכל המקורות שראינו עד כה עולה שתופעת 'אבני הסנה' (או תמר) נזכרת במקורות שונים — לאו דווקא עבריים — מימי הביניים. דבר זה נבע בוודאי מן הקדושה שלה זכה הר סיני בכל הדתות. התופעה המופלאה שלהבה את דמיונם של המבקרים והיתה לאחד העניינים שתועדו בספרות הנוסעים בימי הביניים. אבנים אלו נלקחו על ידי הצליינים לאירופה, כעדות לביקורם וכציון למאורעות המקראיים שהתרחשו בהר סיני. נוהג זה — שהיה נפוץ בתרבות הצליינים האירופיים — בא לידי ביטוי בדברי נרבוני וגוצ'י. שמען של האבנים המופלאות זכה לתהודה רבה והתופעה קיבלה משמעויות ופרשנויות שונות, הכל על פי אישיותו של הכותב ועל פי דתו.

עבורו, אי-הנסיגה מתל-חי היתה מובנת מאליה* *

נקדימון רוגל

במאמרה 'החלוציות הלאומית של יצחק טבנקין' כתבה אגל כפכפי: 'עבורו אי-הנסיגה מתל-חי היתה מובנת מאליה; וזאת מתוך המחשבה, שהיתה אז בגדר אמונה רוחת בין הפועלים, כי התלם הנפתח על-ידי המחרשה העברית יקבע את גבול הארץ'.¹ ובהערה קבעה א' כפכפי: 'לטענתו של רוגל, שטבנקין יעץ לעזוב את המקומות [תל-חי וכפר-גלעדי], אין כנראה אחיזה [ההדגשה שלי, נ"ד].² ייאמר מיד: אין בספרי³ לא בעמוד 81, שאליו מפנה המחברת, ולא בעמוד שלפניו — שורה אחת שבה נאמר כי 'טבנקין יעץ לעזוב את המקומות'. נאמר שם כי מתוך חרדה עמוקה לגורל הצפוי למגיני נקודות הצפון, התרה טבנקין, וחזר והתרה, בחבריו במרכז הסתדרות הפועלים החקלאים ובוועד הפועל של 'אחדות העבודה', שישבו ביפו,⁴ כי באין תגבורת בכוח-אדם ובאין סיוע ממשי מיידי — לא יהיה מנוס מפינוי הנקודות. האסמכתאות לכך רבות ונזכיר כאן רק אחדות מהן: 'מבלעדי זה [התקציב הדרוש להגנת הישובים] קיום שתי הנקודות הוא חטא'.⁵ ... מדרישה זו [להגדיל את מספר המגינים של תל-חי וכפר-גלעדי עד מאה איש] אין לותר על אף איש, ואין לדחות אף ליום. אם אין כל יום מקרי שחיטה, והמושבות אינן נחרבות הרי זה רק במקרה ועל פי נס'.⁶ נסיגת אחר תגדיל את הסכנה לישוב היהודי בכל נקודותיו. ונסיגת אחר כזו מבישה או שחיטת כל חברינו שמה יכולה לקרות בכל יום'.⁷ ועוד: 'כל יום יכולים לסגור את שלש נקודותינו [מטולה, כפר-גלעדי ותל-חי] משני הצדדים, אפילו מבלי מים, מבלי קמח. האנגלים והצרפתים עזבו את המקום לנפשו, אבל לנו יש שם חברים, ויש שם ישוב. הנמסור אותו להשמדה?'.⁸

נעימת החרדה והדחיפות בפניותיו של טבנקין גברה והלכה אחרי נפילת אהרן שר בתל-חי ב-6 בפברואר 1920 ובעקבותיה — הליכת עשרה ממגיני תל-חי, שתי 'צעירות' והרופא ד"ר נחום

* הערה למאמרה של איל כפכפי, 'החלוציות הלאומית של יצחק טבנקין', קתדרה, 48 (תמוז תשמ"ח), עמ' 125-144.

1 שם, עמ' 126.

2 שם, הערה 4.

3 נ' רוגל, תל-חי: חזית בלי עורף, תל-אביב 1979.

4 טבנקין עצמו ישב אותם ימים בכנרת. הוא היה נציג 'אחדות העבודה' בוועד ההגנה של הגליל התחתון, בטבריה. על פעילותו של טבנקין בחקופה זו מדובר בהרחבה במאמרי 'יצחק טבנקין והגנת הגליל העליון בחורף תר"פ (1920)', בהכנה לרפוס.

5 י.ב.מ. [=יצחק בן משה טבנקין], 'בגליל', קונטרס, כג (י' שבט תר"ף), עמ' 27-28.

6 י.ב.מ., קונטרס, כד (י"ז שבט תר"ף), עמ' 24. הדברים נכתבו ביום י"ב שבט תר"ף (1 בפברואר 1920).

7 מכתב אל בן-ציון [ישראל], [אברהם] הרצפלד בשביל המרכז, כנרת, י"ט שבט [תר"ף], אה"ע, IV-104, תיק יצחק טבנקין.

8 י.ב.מ., 'בגליל', קונטרס, כ"ז (ד' אדר תר"ף), עמ' 31.

סטרנין לדרום: '...האמנם אין אנשים? ואם אינם מוכרחים תיכף לעזוב את המקומות [ההדגשה במקור!]. ואל תדפיסו מדברי אלה'.⁹

קביעתה של א' כפכפי, שאין אחיזה לטענתי שטבנקין יעץ לעזוב את תל-חי וכפר-גלעדי מסתמכת¹⁰ על הפירוש שנתן אורי ברנר לקטע זה ממכתבו של טבנקין. ברנר פירש בגוף הטקסט כי מקומות הם 'מקומות העבודה ביהודה'.¹¹ הוא השמיט מן הנוסח של טבנקין את הבקשה 'ואל תדפיסו מדברי אלה', ואחרי '... לעזוב את המקומות' והפירוש המשיך במובאה: 'לא צריך לשמור על מקומות העבודה בכך-שמן ועוד. ימצאו בטח מהמשתחררים'.¹² טבנקין הבחין היטב, כאן ובמקומות אחרים במכתביו, בין 'מקום' ו'מקומות' במובן יישוב ובין מקומות-העבודה או מקומות לעבודה. וכי מה ראה טבנקין לבקש שלא ידפיסו מדבריו, אם אכן התכוון לעזיבת מקומות עבודה ביהודה ולא לעזיבת המקומות תל-חי וכפר-גלעדי?

ולא זו בלבד. בהמשך מביא ברנר¹³ את נוסח מכתבו של טבנקין לחבריו במרכז 'אחדות העבודה' ובהסתדרות החקלאית שלה, מיום 12 בפברואר 1920.¹⁴ שוב האיץ שם טבנקין בחבריו שיש לשלוח מתנדבים מיד: '...והעיקר, אין לדחות ליום. כבר אחרנו וכל יום מאחרים'. וכאן הוסיף טבנקין וכתב במפורש: 'ותבינו כי אין אפשרות לשמור על המקומות ועל השלמות וכך הלאה'.¹⁵ אם לא קוראים את אנשי כפר-ג. ותל-חי בחזרה [ההדגשה שלי, נ"ר]. הם מעטים ומזה כל הצרה. במקום 'אם לא קוראים את אנשי כפר-ג. ותל-חי בחזרה' ברנר קרא 'אך לא קוראים את אנשי כפר-ג. ותל-חי בחזרה'.¹⁶

התיבה 'אם' ברורה בכתב-היד לחלוטין, ואין מקום לספק בקריאתה. ואולי ביקש ברנר לנקות בכך את טבנקין אפילו מאבק ספק של 'תבוטנות'. גם במכתב זה העיר טבנקין: 'אבקשכם לא להדפיס מדברי אלה. עס ליגט מיר יעצט ניט אין קאפ [זה לא בראש שלי עכשיו]. והנה, שוב הדפיסה מערכת 'קונטרס' מן הדברים של טבנקין ודווקא בנוסח אולטימטיבי, חד-משמעי: 'אנחנו פה החלטנו להמשיך ולשלוח יום יום אנשים. אין לשמור על המקומות אם לא שולחים להם עזרה. או שעלינו לקרוא את אנשי כפר-גלעדי ותל-חי בחזרה. הם מעטים וזו כל הצרה'.¹⁷

א' ברנר 'תיקן' את מכתביו של טבנקין, אך דומני שהנוסח ב'קונטרס' כו, שנעלם מעיניו משום מה, חופף את גרסתו שלי, והוא בגדר ראייה חותכת. ובכך, למה התכוונה א' כפכפי כשכתבה כי 'כנראה' אין לדברי אחיזה? מה ראתה? את מכתביו של טבנקין?¹⁸ את הנוסח של קונטרס כו? כנראה רק את הנוסח השגוי והמטעה של א' ברנר ראתה.

9 המשך המכתב אל בן-ציון, הרצפלד כשביל המרכז, לעיל, הערה 7.

10 לעיל, הערה 2.

11 א' ברנר, יצחק טבנקין ב'הגנה' (עד 1924), (מחברות מחקר, ב), אפעל 1976, עמ' 13.

12 'המשתחררים' הם החיילים שנשתחררו, או עמדו להשתחרר, מן הגדודים, בעיקר מן הגדוד 'האמריקאי', ונחשבו כחומר אנושי מתאים לעבודה חקלאית ולתגבור יישובי הצפון.

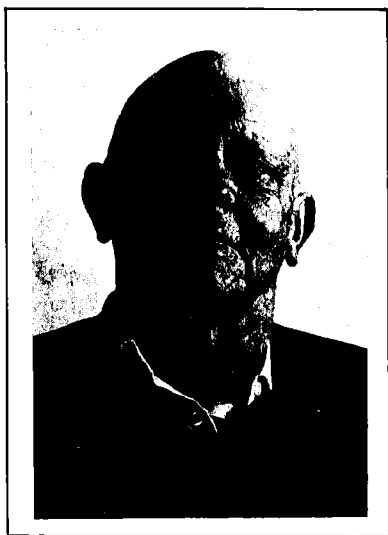
13 ברנר (לעיל, הערה 11), נספח ג, עמ' 28.

14 לבן-ציון [ישראלי], [נודד] רמז, ברל [כצנלסון], טבריה, כ"ג שבט [תר"ף], אה"ע, IV-104, תיק יצחק טבנקין. והשווה: 'אנשי העבודה החקלאית חיבים להעיר למוסדות, כי אי אפשר לעבוד במנוחה ולשמור על המשקים ושלמותם במצב כזה וביחס חוטא כזה מצד מוסדותינו המנהלים', י.ב.מ., קונטרס, כד [י"ז שבט תר"ף], עמ' 24.

16 לעיל, הערה 13.

17 קונטרס כו (ל' שבט תר"ף), עמ' 3. דברי טבנקין נכתבו שבוע לפני הופעתם בדפוס.

18 בספרי (לעיל, הערה 3), עמ' 81, הערה 73, הפניתי למכתבי טבנקין, וכפכפי, במאמרה, מפנה כאמור לספרי.

מנחם שטרן (1925-1989)

עם סגירת הגלין השיגה אותנו הידיעה המחרידה על הירצחו של פרופ' מנחם שטרן ז"ל. הוא היה גדול החוקרים של ימי בית שני בדורנו. הוא השתייך לדור הנפילים הקודם הספוג בתרבות העמים ובחכמת ישראל, ונחן בהכשרה היסטורית-פילולוגית; היה מן הגדולים בדרך המחקר המודרני המתגדר בדייקנות, זהירות מפני ספקולציות, ואמון עלי ביקורתיות יוצרת. שליטתו ללא מצרים במכמני הספרות היוונית והרומית באה לביטוי מובהק ביצירתו המרכזית 'היהודים והיהדות בספרות היוונית והרומית', המקיפה את התקופה מהרודוטוס, בן המאה החמישית לפנה"ס, ועד לסימפליקיוס, בן המאה השישית לספירה. בכל מחקריו השיג את השילוב הנדיר של ביקורת הטקסט בשיטה הקלאסית עם ניתוח היסטורי מעמיק. למעלה משלושים שנה הרביץ תורה באוניברסיטה העברית, וזכה להעמיד דורות של תלמידים. שורה של חוקרי תולדות ישראל בעת העתיקה צמחה על ברכיו. מחקריו זיכודו בהכרה בינלאומית, כמו גם בפרס ישראל.

שטרן היה גם איש העולם הזה. ממבט ראשון נראה תמים, אך למעשה נהירים היו לו שביליו הנסתרים של העולם האקדמי כמו שבילי המחקר. בקיאות זו שימשה בידו על מנת להיטיב, והוא לא חסך מעצמו כל טורח למען עמיתיו ותלמידיו. אף שהיה מסור למדע לאיך שיעור ובורח מן הכבוד, ניאות למלא תפקידים שראו בהם חשיבות ציבורית. בין השאר היה, חבר פעיל באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, בוועד המנהל ובמועצה האקדמית של יד יצחק בן-צבי, יושב-ראש החברה ההיסטורית הישראלית ומעורכי 'צ'יץ'. בדרכו המופלאה ידע שטרן להעניק תשומת-לב לכל מידעיו, עד שכל אחד הרגיש שהוא נמנה על המקורבים לו ביותר. לעולם נהיה חסרים את חכמתו הנדירה, חיובו השובה וידו התומכת. בדרכו לספרייה הלאומית עלה עליו הכורת... רבי יהודה, שבין השאר אף נודע במתינותו, קבע כי גם במקרה שיבש המעין, נקצץ האילן... מביא וקורא' (משנה, ביכורים א ו), כלומר, ניתן להביא ביכורים כדת וכדין מן הפירות שנתרו. הנשכיל לעת כזו, שבה נמהל אסונו של הפרט בצוקה-העתים של האומה, לקיים נכוחה את מורשתו של מנחם שטרן, כפי שבאה לביטוי באורחותיו, השקפותיו ובפירות מחקריו?!

אהרן אופנהיימר